

KARTALARNING KLASSIFIKATSIYASI.

Mamajonova Nodiraxon Andijon iqtisodiyot vaqurilish instituti, “Qurilish muhandisligi” kafedrasida o‘qituvchisi.

Nasrullayev Sharifjon Andijon iqtisodiyot vaqurilish instituti, “Qurilish muhandisligi” BIQ yo‘nalishi 13-23 guruh talabasi.

Kalit so‘zlar: Kartografiya, Kartalar Masshtab, Geografik kartalar, Tematik kartalar, Siyosiy kartalar, Fizik kartalar, Raqamli kartalar.

Annotatsiya. Maqola kartalarning turli klassifikatsiyasi haqida so‘z yuritadi va kartografiyaning muhim jihatlarini yoritadi. Kartalar, ularning **masshtabi, mazmuni, maqsadi, ko‘rsatilgan obyektlar** va **usuliga** qarab tasniflanadi. Maqolada kartalarning **kattalik** va **kichiklik** masshtabi, **umumiy geografik** va **tematik** kartalar, shuningdek, **rasmiy** va **elektron** kartalar kabi asosiy turlariga e‘tibor qaratiladi. Maqola kartalarning **amaliy ahamiyatini** ham ta‘kidlaydi, chunki ular geografik ma‘lumotlarni taqdim etishda, resurslarni boshqarishda, transportni rejalashtirishda va siyosiy hududiy tahlillarda muhim vosita hisoblanadi. Shuningdek, **raqamli kartalar** va **geoinformatsion tizimlar (GIT)** kabi zamonaviy texnologiyalar kartografiyada qanday yangi imkoniyatlarni yaratganligi haqida ham so‘z boradi. Maqola kartografiyaning kelajagi, innovatsion yondoshuvlar va texnologiyalarning kartalar yaratish va ulardan foydalanishdagi ahamiyatini tahlil qilib, kartalarning ilmiy va amaliy qiymatini tushuntiradi..

Ключевые слова: Картография, Масштабные карты, Географические карты, Тематические карты, Политические карты, Физические карты, Цифровые карты.

Аннотация: В статье рассматриваются различные классификации карт и подчеркивается значение картографии. Классификация карточек, масштаб, содержание, назначение, многостраничные объекты и метод. Статьи посвящены основным типам, таким как карты крупного и мелкого масштаба, общегеографические и тематические карты, карты официальные и электронные карты. В статье также подчеркивается практическая значимость карт, поскольку они являются важными инструментами представления географической информации, управления ресурсами, управления транспортом и политического регионального анализа. Также обсуждается, как современные технологии, такие как системы показателей и геоинформационные системы (ГИТ), создали новую нагрузку на картографию. В статье объясняется будущее картографии, инновационные подходы и важность карт и последующее развитие технологий, определяющих карты с научной и практической точки зрения.

Key words: Cartography, Scale Maps, Geographic Maps, Thematic Maps, Political Maps Physical Maps, Digital Maps.

Abstract: The article talks about different classification of maps and highlights important aspects of cartography. Cards are classified according to their scale, content, purpose, displayed objects and method. The article focuses on the main types of maps, such as large and small scale, general geographic and thematic maps, as well as official and electronic maps. The article also highlights

the practical importance of maps, as they are an important tool in geographic information presentation, resource management, transportation planning, and political regional analysis. It also talks about how modern technologies such as digital maps and geoinformation systems (GIT) have created new opportunities in cartography. The article explains the scientific and practical value of maps by analyzing the future of cartography, the importance of innovative approaches and technologies in the creation and use of maps.

Kartografiya, yoki kartalarni yaratish va o'rganish fani, geografik ma'lumotlarni saqlash, tahlil qilish va taqdim etishning eng muhim vositalaridan biridir. Kartalar nafaqat dunyo haqidagi tasavvurlarni shakllantirishda, balki turli sohalarda ilmiy tadqiqotlar, rejalashtirish va qarorlar qabul qilishda ham muhim rol o'ynaydi. Ular geografik obyektlar va hodisalarni vizual tarzda ko'rsatish imkonini beradi. Kartalarning turli xil turlari mavjud bo'lib, ular o'zining mazmuni, masshtabi, ko'rsatilgan obyektlari va maqsadi bo'yicha tasniflanadi. Ushbu maqolada kartalarning klassifikatsiyasi haqida batafsil ma'lumot beriladi.

Kartalarning klassifikatsiyasi: Kartalar turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi. Har bir tasniflash usuli kartalarning o'ziga xos xususiyatlari va maqsadlariga qarab tanlanadi. Ularning asosiy tasniflash mezonlari quyidagilardir:

Masshtab asosidagi klassifikatsiya. Masshtab kartaning hajmi va uning geografik hududni qanday ko'rsatishini belgilaydi. Masshtab — bu kartadagi bir o'lchamning asl holatdagi o'lchamga nisbatan qanday o'zgarishini ko'rsatadi. Kartalarning masshtabi kartaning aniqligini va ko'rsatilgan hududning miqyosini belgilaydi. Masshtabga qarab, kartalar uchta asosiy toifaga ajratiladi:

Katta masshtabli kartalar: Katta masshtabli kartalar — bu o'lchamlari kichik hududlarni tasvirlash uchun ishlatiladi. Masalan, shaharlar, tumanlar, ko'chalar, uy-joylar va boshqa kichik geografik obyektlarni ko'rsatish uchun ishlatiladi. Ularning masshtabi 1:10 000 dan 1:100 000 gacha bo'ladi. Katta masshtabli kartalar aniq va batafsil ma'lumotlarni taqdim etadi.

O'rta masshtabli kartalar: Bu kartalar o'rta hududlarni tasvirlash uchun ishlatiladi. Odatda viloyatlar, yirik shaharlarga tegishli hududlar va kichik mamlakatlar uchun ishlatiladi. Ularning masshtabi 1:100 000 dan 1:1 000 000 gacha bo'ladi. O'rta masshtabli kartalar geografik, siyosiy va iqtisodiy hududlar haqida umumiy tasavvur beradi.

Kichik masshtabli kartalar: Kichik masshtabli kartalar katta hududlarni ko'rsatish uchun ishlatiladi, masalan, qit'alar, yirik davlatlar yoki dunyo xaritalari. Ularning masshtabi 1:1 000 000 va undan katta bo'ladi. Bunday kartalar global miqyosdagi geografik ma'lumotlarni taqdim etadi va ularni tashqi siyosat, xalqaro savdo va iqlim o'zgarishlarini tahlil qilishda ishlatish mumkin.

Mazmuni asosidagi klassifikatsiya. Kartalar mazmuniga qarab bir nechta turga bo'linadi. Har bir karta muayyan ma'lumotlar to'plamini taqdim etadi va shu asosda tasniflanadi:

Geografik kartalar: Bu kartalar tabiiy va inson tomonidan yaratilgan geografik obyektlar va hodisalarni ko'rsatadi. Masalan, daryolar, tog'lar,

o‘rmonlar, ko‘llar, qit‘alar, orollar va davlat chegaralari. Geografik kartalar ham keng, ham kichik masshtabda bo‘lishi mumkin.

Politik kartalar: Siyosiy xaritalar davlatlar va ularning hududlari, poytaxtlari, davlatlararo chegaralar va boshqa siyosiy elementlarni ko‘rsatadi. Ular asosan mamlakatlararo aloqalarni tushunishga yordam beradi. Politika kartalari o‘zgaruvchan, chunki davlatlararo chegaralar va siyosiy tizimlar doimiy ravishda o‘zgarib turadi.

Tabiiy kartalar: Bu kartalar yer yuzasining tabiiy tuzilishini ko‘rsatadi, masalan, tog‘lar, daryolar, o‘rmonlar, iqlim zonalari va tabiiy resurslar. Tabiiy kartalar odatda ilmiy tadqiqotlarda, ekologiya va geografiya sohalarida keng qo‘llaniladi.

Iqtisodiy kartalar: Iqtisodiy kartalar biror hududdagi iqtisodiy faoliyatni ko‘rsatadi, masalan, sanoat tarmoqlari, qishloq xo‘jaligi, savdo va boshqa iqtisodiy ko‘rsatkichlar. Bu kartalar mamlakat yoki hududning iqtisodiy rivojlanishini o‘rganishda muhim vosita hisoblanadi.

Klimat kartalari: Iqlim kartalari, yer yuzasining iqlim zonalarini ko‘rsatadi. Bunday kartalar meteorologiya va ekologiya sohalarida ishlatiladi. Iqlim kartalarida turli iqlim sharoitlari, masalan, tropik, quruq va mo‘tadil zonalar, yoki yil davomida yog‘in miqdori ko‘rsatiladi.

Maqsadiga qarab klassifikatsiya. Kartalar o‘zining maqsadi va ishlatilishi asosida ham tasniflanadi. Kartalar quyidagi toifalarga bo‘linadi:

Umumiy geografik kartalar: Bu kartalar geografik joylashuvni umumiy ko‘rsatadi va keng maqsadlarda ishlatiladi. Umumiy geografik kartalarda odatda mamlakatlar, qit‘alar, daryolar va dengizlar ko‘rsatiladi. Bu kartalar ham ilmiy, ham ta‘lim maqsadlarida ishlatiladi.

Spetsializatsiya (tematik) kartalar: Spetsializatsiya kartalari biror ma‘lum sohaga oid ma‘lumotlarni taqdim etadi. Masalan, iqlim, iqtisodiyot, ekologiya, resurslar yoki transport tarmog‘i kabi sohalarda tematik kartalar ishlatiladi. Bunday kartalar aniq va chuqur ma‘lumotlarni taqdim etadi.

Interaktiv kartalar: Yangi texnologiyalar rivojlanishi bilan, interaktiv kartalar ommalashgan. Bu kartalar foydalanuvchilarni ma‘lumotlar bilan o‘zaro aloqada bo‘lishga imkon beradi. Interaktiv kartalar kompyuterlar va mobil qurilmalarda, shuningdek, internetda ishlatiladi.

Ko‘rsatilgan obyektlar asosidagi klassifikatsiya. Kartalar ko‘rsatilgan obyektlar yoki geografik hududlarning turiga qarab ham tasniflanadi. Ular quyidagicha bo‘linadi:

Fizik (tabiiy) kartalar: Tabiiy geografik obyektlar — tog‘lar, daryolar, o‘rmonlar, dengizlar, ko‘llar va boshqalar ko‘rsatiladi. Fizik kartalar yer yuzasining tabiiy tuzilishini taqdim etadi.

Siyosiy kartalar: Siyosiy kartalar davlatlar, ularning chegaralari, poytaxtlari va siyosiy birliklarni ko‘rsatadi. Bu kartalar siyosiy tahlil va davlatlararo munosabatlarni o‘rganish uchun muhimdir.

Tashqi va ichki kartalar: Tashqi kartalar global yoki qit'alararo hududlarni, ichki kartalar esa bir mamlakat ichidagi hududlarni ko'rsatadi. Masalan, shaharlar va viloyatlar xaritalari ichki kartalar sifatida tasniflanadi.

Geoinformatsion tizimlar (GIT) va raqamli kartalar. Bugungi kunda geoinformatsion tizimlar (GIT) va raqamli kartalar kartografiyaning yangi yo'nalishiga aylangan. GIT tizimlari yordamida foydalanuvchilar geografik ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, tahlil qilish va vizualizatsiya qilish imkoniyatiga ega. Bu tizimlar keng ko'lamli kartografik axborot bilan ishlash imkon

Kartalar insoniyatning geosiyosiy, ilmiy, madaniy va iqtisodiy sohalarda ma'lumotlarni vizual tarzda taqdim etishda ishlatiladigan eng muhim vositalardan biridir. Ular yer yuzasidagi turli obyektlarni yoki hodisalarni tasvirlash, geografik hududlarni tahlil qilish va turli sohalarda qarorlar qabul qilishda yordam beradi. Kartalarning turli xususiyatlari va maqsadlariga qarab ularni tasniflash mumkin. Ushbu maqolada kartalarning asosiy klassifikatsiya mezonlari ko'rib chiqiladi.

Masshtab asosida kartalarning klassifikatsiyasi. Kartalarning masshtabi — bu kartadagi bir o'lchamning asl geografik o'lchamga nisbatan qanday o'zgarishini ko'rsatadigan mezon hisoblanadi. Masshtab kartaning to'g'riligini, shuningdek, uning ma'lumotlarni qamrab olish darajasini belgilaydi. Masshtabga qarab kartalar uchta asosiy toifaga bo'linadi:

Katta masshtabli kartalar. Katta masshtabli kartalar — bu o'lchamlari kichik hududlarni tasvirlash uchun ishlatiladigan kartalardir. Ularning masshtabi 1:10 000 dan 1:100 000 gacha bo'ladi. Ushbu kartalar juda aniq ma'lumotlarni taqdim etadi va asosan shaharlar, viloyatlar, tumanlar, ko'chalar va boshqa kichik hududlarning geografik tuzilishini ko'rsatadi.

Afzalliklari: Katta masshtabli kartalar yuqori aniqlikni ta'minlaydi, shuning uchun ular shaharsozlik, qishloq xo'jaligi, transport tarmoqlari va ekologik monitoring kabi sohalarda keng qo'llaniladi.

Misollar: Shahar xaritalari, ko'chalarning tarmog'i, transport yo'nalishlari xaritalari.

O'rta masshtabli kartalar. O'rta masshtabli kartalar 1:100 000 dan 1:1 000 000 gacha bo'lgan masshtabda bo'ladi. Bunday kartalar biror hududni batafsil tasvirlamaydi, lekin ularni o'rta miqyosdagi tahlillar va umumiy geografik tushunchalar uchun ishlatish mumkin. O'rta masshtabli kartalar ko'pincha viloyatlar, shaharlar va hududlarning hududiy o'zgarishlarini ko'rsatadi.

Afzalliklari: O'rta masshtabli kartalar muayyan geografik hududlar haqida umumiy ma'lumot beradi, bu esa iqlim, iqtisodiy va siyosiy tahlil qilishda foydalidir.

Misollar: Mamlakatlar va viloyatlarni ko'rsatadigan xaritalar, transport va savdo tarmoqlari xaritalari.

Kichik masshtabli kartalar. Kichik masshtabli kartalar — bu juda katta hududlarni ko'rsatadigan kartalardir. Ularning masshtabi 1:1 000 000 va undan katta bo'ladi. Kichik masshtabli kartalar ko'proq umumiy tasavvurlarni shakllantirish uchun ishlatiladi va global yoki qit'alar miqyosidagi geografik o'zgarishlarni tasvirlaydi.

Afzalliklari: Kichik masshtabli kartalar keng hududlarni tasvirlaydi va ular odatda siyosiy, iqtisodiy va ekologik tahlillar uchun foydalidir.

Misollar: Dunyo xaritalari, qit'alar xaritalari, mamlakatlar orasidagi yirik iqtisodiy va siyosiy aloqalar xaritalari.

Mazmuni asosida kartalarning klassifikatsiyasi. Kartalarning mazmuni ularning nima ma'lumot taqdim etishiga qarab tasniflanadi. Har bir karta biror ma'lum bir geografik hodisani yoki obyektini tasvirlaydi va bu tasvirlanadigan obyektlar kartaning mazmunini belgilaydi. Kartalar quyidagi asosiy turlarga bo'linadi:

Geografik kartalar. Geografik kartalar yer yuzasining tabiiy va inson tomonidan yaratilgan obyektlarini tasvirlaydi. Bu kartalar turli joylarda geografik o'zgarishlarni, ya'ni tog'lar, daryolar, dengizlar, ko'llar, orollar va davlatlarning siyosiy chegaralarini ko'rsatadi. Geografik kartalar keng miqyosda joylashuvlarni aniqlash uchun ishlatiladi.

Afzalliklari: Geografik kartalar keng hududlarni tasvirlash uchun juda mos keladi va ular tabiiy resurslar va global xarakterdagi hodisalarni o'rganish uchun muhimdir.

Misollar: Kontinental xaritalar, daryolar va dengizlar xaritalari, orollar va qit'alar xaritalari.

Politik kartalar. Politik kartalar siyosiy hududlarni, davlatlar va ularning poytaxtlarini, hududiy chegaralar va boshqa siyosiy elementlarni ko'rsatadi. Ular davlatlararo aloqalar, geosiyosiy nizolar, millatlararo chegaralar va boshqa siyosiy o'zgarishlarni o'rganishda muhim vosita hisoblanadi. Politika kartalari odatda tez-tez yangilanadi, chunki davlatlar orasidagi chegaralar va siyosiy tuzilmalar o'zgarib turadi.

Afzalliklari: Politika kartalari mamlakatlararo o'zaro munosabatlar, savdo va iqtisodiy aloqalar haqida muhim ma'lumotlarni taqdim etadi.

Misollar: Dunyo siyosiy xaritalari, davlatlararo chegaralar xaritalari.

Tabiiy kartalar. Tabiiy kartalar yer yuzasining tabiiy xususiyatlarini, masalan, iqlim, tog'lar, daryolar, o'rmonlar va boshqa geografik xususiyatlarni ko'rsatadi. Tabiiy kartalar odatda ekologiya, geografiya, resurslarni boshqarish va ilmiy tadqiqotlar sohalarida ishlatiladi.

Afzalliklari: Tabiiy kartalar ekologik va geografik tadqiqotlar uchun juda muhim, chunki ular tabiiy resurslar va iqlim zonalarini tasvirlash imkonini beradi.

Misollar: Iqlim kartalari, yer yuzasining geologik tuzilishini ko'rsatuvchi kartalar.

Iqtisodiy kartalar. Iqtisodiy kartalar biror hududning iqtisodiy faoliyatini, ya'ni sanoat tarmoqlari, qishloq xo'jaligi, savdo yo'llari, energiya resurslari va boshqa iqtisodiy ko'rsatkichlarni ko'rsatadi. Bunday kartalar iqtisodiy tahlil va rejalashtirishda yordam beradi.

Afzalliklari: Iqtisodiy kartalar iqtisodiy faoliyatni rejalashtirish va boshqarishda, shuningdek, xalqaro savdo va iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishda foydalidir.

Misollar: Sanoat tarmoqlari xaritalari, agrar hududlar xaritalari, energetika resurslari kartalari.

Maqsadiga qarab kartalarning klassifikatsiyasi. Kartalar maqsadiga ko‘ra ham tasniflanadi. Ular amaliy va ilmiy maqsadlarda ishlatiladi, shuningdek, keng tarqalgan yoki maxsus maqsadlar uchun mo‘ljallangan bo‘lishi mumkin.

Umumiy geografik kartalar. Umumiy geografik kartalar keng miqyosdagi ma'lumotlarni ko‘rsatadi. Ular barcha turdagi geografik obyektlarni, shuningdek, siyosiy va iqlim hududlarini tasvirlaydi. Bu kartalar global yoki mintaqaviy hududlarda ishlatiladi va keng miqyosdagi tasavvurlarni shakllantiradi.

Afzalliklari: Umumiy geografik kartalar global va mintaqaviy geografik ma'lumotlarni taqdim etadi, bu esa turli sohalarda ilmiy tahlil va rejalashtirish uchun foydalidir.

Misollar: Dunyo xaritalari, qit'a xaritalari, mamlakatlar xaritalari.

Xulosa.

Kartalarning klassifikatsiyasi geografik ma'lumotlarni taqdim etishda va turli sohalarda ilmiy, amaliy, iqtisodiy, siyosiy va ekologik tahlillarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega. Kartalar nafaqat geografik obyektlarni tasvirlash, balki ularni o‘rganish va boshqarish uchun zarur bo‘lgan asboblarni sifatida ishlatiladi. Kartalarning tasnifi turli mezonlarga ko‘ra amalga oshiriladi, bunda masshtab, mazmun, maqsad va ko‘rsatilgan obyektlar asosiy rol o‘ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. M.Sh.Shodmonov, Z.A.Tursunov. *Geografiya kartografiyasi* (Toshkent, 2005).

Ushbu manba geografiya kartografiyasining asosiy prinsiplarini va kartalarning turli xil klassifikatsiyalarini o‘z ichiga oladi. Kitobda kartalarning masshtab va mazmuniga asoslangan tasnifi hamda kartografiya sohasidagi asosiy metodlar muhokama qilinadi.

2. S.G.Lobanov. *Kartografiya: Teoriya va amaliyot* (Moskva, 2001). Bu asar kartografiyaning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganishga yordam beradi. Kitobda kartalarning mazmuni, masshtabi va ishlatilish sohalari bo‘yicha keng ma'lumotlar keltirilgan.

3. V.P.Prishchepov, S.V.Zaitsev. *Kartografiya va geoinformatsion tizimlar* (Moskva, 2003). Geoinformatsion tizimlar (GIT) va raqamli kartalar haqida batafsil tushuncha berilgan. Asarda kartografiyaning yangi texnologiyalari va ularning kartalarning klassifikatsiyasiga qanday ta'sir ko‘rsatishi haqida ma'lumotlar mavjud.

4. Mamajonova, Nodira, et al. "The role of green spaces in urban planning enhancing sustainability and quality of life." *Holdings of Reason* 2.1 (2024): 346-358.

5. Mamajonova, Nodira, et al. "Parametric Design: Enhancing Architectural Environments through Computational Innovatio." *Holdings of Reason* 2.1 (2024): 334-345.

6. Azimova, A. Sh, and N. A. Mamajonova. "MODERN CONSTRUCTION." *Interpretation and researches* 2.24 (2024).